

NÁTYI RÓBERT

„...régi barátságunk minden zökkenés nélkül halad tovább”

SZÉLJEGYZETEK EGY BARÁTSÁG MARGÓJÁRA. CSÁKY JÓZSEF
ÉS BÁNSZKY SÁNDOR ÚJONNAN MEGTALÁLT LEVELEI ALAPJÁN

A kubista szobrászat nemzetközi hírére reprezentánsa Csáky József (1888–1971) és a modernizmus kevésbé méltányolt karakteres alkotója, Bánszky Sándor (1888–1918) barátsága még kora ifjúságukban, szülővárosukban Szegeden kötött. Az eredetileg festőnek tanuló Csákyra korai, szegedi időszakukban nagy hatással volt a már akkor tudatosan szobrásznak készülő Bánszky művészetekben való jártassága. Ugyanabban az évben születtek, érdeklődési körüknek megfelelően hamar egymásra találtak, az első lépéseket a művészet útján is közösen tették meg. Szakmai képzésük is nagyjából azonos nyomvonalon folytatódott. Csáky 1904–1905 között tanult a Magyar Királyi Iparművészeti Iskolában, amelyet végül is nem fejezett be. 1905. december 27-én – eddig publikálatlan – iskolai csoportképét küldte el Bánszkyknak, melynek hátuljára a következőket írta: „Emlékül! Csáky József Bánszky Sándor collégámnak Szeged XII/27 905.”¹ Bánszky később hagyta el a Tisza-parti várost, és követte Csákyt. 1904-től a székelyudvarhelyi kő- és agyagipari szakiskolában tanult. Utána a pécsi Zsolnay Gyárban egy rövid ideig közösen dolgoztak Kapás Nagy Mihály (1864?–1943) szakmai irányítása mellett.² Bánszky 1907-ben került a Magyar Kir. Iparművészeti Iskolába, ahol két évfolyamot összevonva 1910-ben fejezte be tanulmányait.

Az időközben Párizsban egyre fényesebb sikereket elérő Csáky levelek segítségével tartotta a kapcsolatot itthon élő barátaival, így Bánszkyval is. Mindaddig a két művész közötti üzenetváltások egyetlen dokumentumát sem ismertük. Éppen ezért számottevő, a Móra Ferenc Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményében a Bánszky-hagyaték dokumentumainak kutatása közben előkerült három levél, amelyek pontosítják ismereteinket a párizsi magyar avantgárd történetéről. Az első írásakor az 1908-tól Párizsban élő Csáky már némi ismertségre tett szert a francia főváros művészeti életében. Bánszky éppen akkor szerezte meg oklevelét az Iparművészeti Iskolában.

¹ Ismeretlen fotográfus: Csoportkép a Magyar Kir. Iparművészeti Iskolában. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény, Bánszky-iratok.

² Nátyi Róbert: Egy elfeledett magyar „kubista”. Bánszky Sándor (1888–1918) szegedi szobrász. Veritatis Imago, Tudományos, muzeológiai, kulturális folyóirat. (Online) Szeged, Móra Ferenc Múzeum 2017/2. 19–24, itt: 19–20.

A szöveg utalásaiból kiderül, hogy bizonyos rendszerességgel a posta útján tartották egymással az összeköttetést.

„Nem is tudom hogy kezdjem. Sanyi mindent szeretnék mondani. Lapod megkaptam és köszönöm jó kívánságaid, melyeket viszonzok. Az élet cifra komédiájában nagyon sok furcsa képet állított már elő, s ferdeségében a mi esetünk se az utolsó helyet foglalja el közöttünk. Mennyire örülök, hogy mi oly szeplőtelenül kerülünk ki belőle. Lapod, mely nekem nagyon kellemes ... mutatja, hogy régi barátságunk minden zökkenés nélkül halad tovább. No, ha eddig nem, hát ezután Zeus mennykövei sem tudják azt megrontani. Hát kijössz Párisba ősszel!! Ez aztán az öröm. Mondtam én neked mindig. Ha egyszer kint lész, a világ nem tudom micsodájáért nem adnád, hogy kint vagy. De nem is írok semmit, magad ha kinn leszel, annál több mesélni valóm legyen. Nagyon szeretném, hogy ha jó előre megírnád terveid az itt tartózkodást illetőleg. Akarsz-e műtermet kivenni, vagy pedig egy szép kis párizsi padlásszobát? Ha úgy hirtelenében jönneél, sok pénzembe kerülne, de ha engem értesítesz. hát én úgy behozlak rögtön a kerékvágásba, hogy csuda. Csak írd, hogy gondolod. Addig meg feküdj neki dühös haraggal a francia nyelvnek és szégyenítsd meg Gusztit. ki már jó egy éve itt van és négy szemközt bizalmasan megmondom, fogalma nincs mi a francia nyelv. El fog pirulni biz Isten. Ami pedig az én estampjaim illeti, szerettem volna, ha elkelnének akár 40 fr.-ért a kettő, miért ha én ez 40 frankot nem tudom előteremteni folyó hó végéig, megcsik velem az a csúf dolog, hogy úgy kipöndörítenek a lakásomból, hogy itt-ott az utcán szedem össze magam. Nagyon kényelmetlen eset, megőszíti az ember szálait. Csak öregem, nem tudnál-e engem ... segíteni ezen összeggel látva vagy nem látva t.i. váltó kifejezéssel élve) ezt hogy gondolod. Nagyon kérlek, ne engedj oly csúnyaságot jövődő polgártársaddal megcsik. Mert, bizony Páris jövődő polgára, el ne felejtsd megnézni a szóke Tiszát, ki tudja mikor látod újra? Ha ide jössz, rögtön honvágyat érzél – mihelyst kimégy Párisból. Haza csak akkor gondolunk, ha a túrúscuszára gondolunk. Hajh! TÚRÚSCUSZA! és én elmerengek.

Emlékszel-e? Ott hon a kávé is arany csészéből ittuk. Most egy komoly és sürgős dolog ez kérlek. Itt van egy magyar hazai pár, kik nem sokára hazamennek és ott szeretnének műtermet kivenni, ahol egyszer régen mi laktunk: az Alkotás utcában. nagyon kérlek, ha te nem érsz rá (biz úgy jobban szeretném, mert biztosabb) küldj ki valakit megnézni, hogy van-e üres műterem. Kérd meg nevemben Matyit, ő ismeri Lánct urat. Legjobban szeretnék a hét középső egyikét. Ha nem lehet, úgy azt a szélsőt, melyben kloszt (?) van. És csak utolsó esetben a másik szélsőt, ahol mi laktunk. Ha van üres, tartsátok le és rögtön írjatok nekem. Nagyon, de nagyon kérlek tegyétek rögtön, mert sürgős. Ezek az emberek nagyon sok jót tettek velem; szeretném meghálálni. --- Hogy vannak a fiúk? Különösen Matyi? Szégyen és gyalázat, hogy mi most a magyar. Rút szibarita váz! Üdvözlöm a szüleid... valamint a többi fiúkat. Ki jön még Párisba ősszel? Na most már befejeztem. Kérlek tedd meg amire kérlek.

Ölel Józsi”³

³ Csáky József kézzel írt levele Bánszky Sándornak Párizsból. 1910. június 15. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény Bánszky-iratok.

A tervek szerint Bánszky már ősszel kiutazott volna Párizsba, de ez végül nem valósult meg, csak a következő esztendő nyarának néhány hetét tölthette kint, és csupán 1913 tavaszán költözött végleg a modern művészetek Mekkájába. Csáky a köztük lévő nézeteltérésre nem tér ki, de feltehetően a Szeged Város által juttatott Ferenc József ösztöndíjról lehet szó, melyet abban az évben ő nyert el, annak ellenére, hogy Bánszky minden követ megmozgatót, hogy hozzájuthasson a számára is létfontosságú támogatáshoz. A városhoz írt kérvényét 1910. május 28-án adta be.⁴ Természetesen Csákyknak ugyanilyen létszükség volt az összeg megszerzése, ezért ő is levélben folyamodott Lázár György (1851–1915) polgármesterhez, melyben plasztikusan vázolta fel anyagi helyzetének katasztrofális voltát.⁵

Az ösztöndíj a város legjelentősebb művészeti támogatását jelentette.⁶ Három esztendőn keresztül – éves részletekben – háromezer koronát biztosíthattak a pályázónak. Csákyknak sikerült háromszor is egymásután az 1000 koronát megszereznie.⁷ Mivel festő, illetve szobrász csak felváltva kaphatta meg, ezért volt különösen hátrányos Bánszkyra nézve ez a döntés.⁸ Egy, a hagyatékban található kéziratos fogalmazvány szerint augusztusban még a kereskedelmi minisztériumhoz is folyamodott ösztöndíjért.⁹ A stipendium összegére alapozva tervezte őszi párizsi látogatását.

A korábbi szakirodalom – köztük magam is – osztottam azt a nézetet, hogy a két jóbarát viszonya ekkor véglegesen megromolhatott. E levélből és a két művész közötti további levelezés alapján revidálnunk kell ezt a gondolatot. Láthatóan békejobbot nyújtottak egymásnak. Úgy tűnik az ügy városszerte nagy port verhetett fel, és a tanács is érezte a felelősségét.¹⁰ Így javaslatot terjesztettek a közgyűlés elé, mely szerint Bánszky tanulmányait is támogatták, miután 1910. szeptember 1-től 1913. augusztus 31-ig, három éven át évi 500 koronát szavaztak meg számára.

Csáky ekkor a Rue Dalou 5. szám alatt lakott, amely abba a Vaugirard utcába torkollik, ahol Galimberti Sándor és Dénes Valéria, illetve három évvel később Bánszky műterme is volt (Rue Vaugirard 95.). A Guszti név minden bizonnyal közös barátjukra, Miklós Gusztávra (1888–1967) vonatkozik, aki az Iparművészeti Iskola elvégzése után, 1909-ben költözött Párizsba, és

⁴ Bánszky Sándor kézzel, tintával írt beadványa Szeged Város Tanácsához. 1910. május 28. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény, Bánszky-iratok.

⁵ A levelet teljes terjedelemben közli: Sz. n: Csáky József küzdelmes pályakezdése. Délmagyarország, 1925. augusztus 13. 4.

⁶ Nátyi Róbert: „...tanulmányaimat Párisban óhajtom folytatni”. Csáky József és Bánszky Sándor „versenye” a Ferenc József ösztöndíjért (1910). Szeged, 2022. január, 23–29.

⁷ Apró Ferenc: Adatok Csáky József pályakezdéséhez. Párizs, 1908–1914. Tiszatáj, 1988. 10. sz. 56–66.

⁸ Szalay János: Szegedi szobrász, párizsi sikerei. Délmagyarország, 1912. október 6. 5.

⁹ Ceruzás, kéziratos fogalmazvány. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény

¹⁰ Sz.n.: Szegedi művészek. Délmagyarország, 1910. június 7. 11.

egy ideig Csákyval lakott. Henri Le Fauconnier (1881–1946) tanítványaként az Académie de la Palette festőiskolában tanult, és már az 1910-es Őszi Szalonnak kiállítója volt. A szövegben kétszer is említett Matyi, Gerstenberger Mátyás (1888–?) Csáky évfolyamtársa volt az Iparművészeti Iskolában. Másik két kollégával, Miklós Gusztávval és Kende Gézával (1889–1952) négyen elválaszthatatlan barátok voltak. Elhagyva az iskolát közös műteremlakást béreltek Budán. A szövegben erre történhetett utalás.

Az említett házaspár akár a Galimberti Sándor (1883–1915) – Dénes Valéria (1877–1915), illetve a Csákyval szintén barátságot ápoló Koródy Elemér (1889–1918) – Ferentzy Márta (1880–1918) párost is jelenthette.

A következő, Csáky József és Szobotka Imre (1890–1961) által jegyzett, boríték nélküli, datálatlan két levél utalásaik alapján vélhetően 1912 kora nyarán keletkezhetett.

„Kedves Sanyikám!

Nagyon nagy bajból fordulok hozzád segítségért. Csakis te segíthetsz rajtam. Július 8-án házbért kell fizetnem és nincs pénzem. És ha nem bírok fizetni, úgy járok, mint tavaly. Kidobnak az utcára. De, most még keservesebben járnék, mint múlt évben. Jövő márciusban kapom majd ösztöndíjam utolsó részletét és akkor kész munkáimnak kell lenni, hogy haza mehessen. Már pedig, ha kitesznek, úgy vége a most fölrakott nagy munkáimnak, mint tavaly is az évi munkásságom legnagyobb része tönkre ment. De meg nem csak munkáimnak kell lenni, hanem nagyon sok függ attól, hogy az idei őszi Salonban kiállítok-e. Mindazok, kik tennének értem valamit, akkor tesznek, ha kiállítottam. Ez bizalmat önt beléjük. Valamint összeköttetésem révén egy-két lap megfog emlékezni rólam; itt a francia lapok. És mindenektől elesnék, sőt munkáim se lennének. Te tudod nagyon jól, mit várhat az ember a legjobb emberétől is munka, házimunka nélkül. Azután műtermet is nehéz kapni, főleg ilyen, mint a mostani, melyet tényleg protekcióval kaptam. És mint tavaly, nem jutnék munkához hely híján. Mindezt azért írom le öregem, hogy lásd, komolyan nagy bajban vagyok, melyből csak te segíthetsz ki. Addig is kérek 50 K. azaz ötven koronát kölcsön. Szeptemberben kapom az ösztöndíjam és rögtön küldöm. Csak két hónap. Sanyi bármi legyen bizalmas a te öreg barátodban. Nem vagyok már gyerek, elég komolyan tudom az életet venni. Szeptembert írtam, hogy akkor fogom visszaadni, de valószínű, hogy jóval hamarabb. Lesznai Anna elvitt egy pár rajzom és megígérte, hogy körülbelül Júliusban elfogja adni. Tehát ez majdnem bizonyos. De ha nem, úgy eljön az ösztöndíj és akkor. Nagyon kérek Sanyikám, szabadíts ki ebből a veszett helyzetből. Nagyon, de nagyon halás leszek. Válaszod várva maradok szerető, barátod Józsi.

Kedves Sanyikám! Szemtelen Józsi itt áll a hátam mögött és lökdös, hogy siessek, mert még öt perc a kiszedésig. Neki sürgős az ügy, de én, tudod nem szoktam úgy sietni. Ami az ő ügyét illeti, kérek még én is, ha csak akár, hogy is lehetséges, sőt, hogy még jobban örülj a kedvező alkalomnak, én is itt állok a háta mögött, és mi vigyázunk egymásra, csak hogy te nyugodt legyél a dolog felől. Én is kérek hát, sőt az én felelődégemre, azt a bizonyos 50 k. Nagyon jól teszel vele az öregnek a legközelebb, ha már nekem is lesz műtermem többet.

Jól vagyunk, dolgoztatunk, s neked is jó munkát, egészséget kívánunk. Ölel szeretőd barátod

Imre¹¹

Csáky folytonos pénzgondjaiban, mint azt az előző levélben is láthattuk, úgy tűnik a barátok szemében biztos egzisztenciát jelentő Bánszkyra számíthatott leginkább, aki ebben az időben az Iparművészeti Iskola díszítőszobrász tanszékének tanársegédje volt, és több fővárosi megrendelésen is dolgozott. Csáky utal rá, hogy a Ferenc József ösztöndíj fejében hazai kiállításokra is küldött be munkákat. Az 1911-es, a Kultúrpalotában megrendezett, szegedi Tavasz Képkiallítás *Leányfej* című munkájával szerepelt, melyet recenziójában Szalay János – aki az ösztöndíj megítélése kapcsán is sokat segített – külön ki is emelt.¹²

A Délmagyarország 1912-ben változtatás nélkül közölte Csáky szülővárosa kulturatanácsosához, Gaál Endréhez írt párizsi levelét, melyben szakmai eredményei felsorolása mellett feltárta helyzetének tarthatatlanságát. „Nagyon örülök, hogy képes vagyok haladásomról, sőt sikeremről írni... Az idei Salon d'Automné-ban ismét képviselve vagyok és a legjobb teremben, a legnagyobb francia művészek között állították ki a munkám, és így megismerkedtem a legjobb francia művészekkel, kiknek tetszik a dolgom. Az újságok is írtak rólam, sőt az »Illustration«-ban meg is fog jelenni a reprodukciója szobromnak. De mindannak dacára, hogy karrierem megindult és hogy kezdenek itt, Párisban és így az egész világon megismerni, jó magam azon a ponton vagyok, hogy éhen haljak, a szó-szoros értelmében”.¹³

1911 júliusában Bánszky is néhány hetet barátai társaságában töltött a Szajna-parti metropoliszban. Csáky és Szobotka összetartó csapatot alkottak idegenben is, szüntelen segítettek egymást. A levél utalása szerint, ekkor saját műhely hiányában Szobotka szintén Csáky műtermében alkotott. Szobotka és Bánszky az Iparművészeti Iskolában évfolyamtársak voltak. A festő Csáky hívására érkezett 1910 decemberében Párizsba, 1912 tavaszától ő is a La Palette-ben tanult, a két kubista mester, Jean Metzinger (1883–1956) és Henri Le Fauconnier korrigálása mellett.

Lesznai Anna (1885–1966) a Nyolcakkal is kiállító, költő, író, grafikus, iparművész, Dienes Pál (1882–1952) matematikussal Csáky párizsi baráti köréhez tartozott. A széles kapcsolatrendszerrel bíró művésznő támogatása

¹¹ Csáky József és Szobotka Imre datálatlan levele Bánszky Sándornak Párizsból, boríték nélkül. Utalásai alapján 1912-ben keletkezhetett. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény, Bánszky-iratok.

¹² Szalay János: A tavasz képkiallítás. Délmagyarország, 1911. február 19. 4, Szalay János: Joachim és Csáky. Délmagyarország, 1911. február 23. 4–5.

¹³ Víg és szomorú művészlel Párisból. Délmagyarország, 1912. október 24. 5–6. Bővebben. Nátyi Róbert: Szeged képzőművészete a XX. század első felében európai fókuszról. A szegediség változásai. (Hegedű, Anita; Medgyesi Konstantin szerk.). Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 2020. 50–85., 49–52.

fontos volt a szobrásznak. A harmadik rövid üzenet júliusban érkezett Párizsból.

„Kedves Sanyikám!

Sok hosszú küzdelem után melynek a sürgönyi küldés volt az oka, végre megkaptam az összeget és nagyon köszönöm, hogy voltál oly jó kisegíteni. Tehát szeptemberben szegény Júliának meghalt az apja. De azért visszamegy szeptemberben. Beszélte, hogy jól vagytok és hogy dolgozol magadnak, aminek nagyon örülök. Küldj egypár fotográfiát munkáidról és magatokról. Zipser Janit már nagyon szeretném látni, hogy néz ki. Ismét kérlek, Sanyikám, ha Szegedre mégysz fotográfáld le anyámat és apámat. Apám címe Dobó u. 38. Az anyámét nagy anyámék megmondják. Még egyszer köszönöm, hogy voltál olyan jó. Tisztelem a fiúkat.

Ölel sokszor: Józsi¹⁴

Csáky valószínűleg az előző levelében kért 50 koronát köszönte meg. A szövegben említett Zipser János (1888–?) író, újságíró, belső munkatársa volt a Szegeden kiadott Színházi Újságnak. Szülővárosában már nagyon korán kitüntetett figyelem nyilvánult meg Bánszky munkásságával szemben. A Lugosi Döme (1888–1945) szerkesztésében megjelenő Színházi Újság 1911-es 6. számától kezdve egy ideig az ő szecessziós ízlésű, dekoratív címlapjával jelent meg. Az 1911-es 9. száma pedig a művész addigi munkásságának állított emléket. Róna Dezső bemutatta az alkotó tevékenységét, zenei plakettjei (Beethoven, Wagner, Orfeus) mellett, az addigi legnagyobb sikerének számító Dankó Pista síremléktervet is ismertette.¹⁵ Ugyanebben az összeállításban jelent meg Zipser János Bánszkyról szóló dicsőítő verse is.¹⁶

A szobrász több levél tanúsága szerint saját fényképezőgéppel bírt, alkotásait, barátait, ismerőseit fotókon örökítette meg, így kérte fel Csáky, akinek szülei korábban elváltak, a családi képek készítésére, ezért a két külön lakcím említése. Bánszky és a fotográfia kérdésének tisztázása még a jövő kutatására vár. Annyi bizonyos, hogy Párizsban történt letelepedésekor is fontos volt számára gépe, levélben kérte, hogy küldjék utána. A Móra Ferenc Múzeum Bánszky-anyagában több eredeti fotográfia található – reprodukciók szobrairól, művészbarátok, a párizsi műterem és kirándulások képei –, melyek egy részét valószínűsíthetően ő maga készítette.

A három megtalált levél újabb fontos adatokkal szolgál a Szegedről indult két művész életpályájának megismeréséhez, segít pontosabban feltérképezni kapcsolatrendszerüket, megismerni a párizsi kubista művészek első világháború előtt virágzó közösségének életét.

¹⁴ Csáky József kézzel írt levele Bánszky Sándornak Párizsból. A borítékon postabélyegző: 1912. július 11. MFM Képzőművészeti Gyűjtemény, Bánszky-iratok.

¹⁵ Róna Dezső: Bánszky Sándor. Színházi Újság, 1911. 9. sz. 1–4.

¹⁶ Zipser János: Bánszky Sándorról. Színházi Újság, 1911. 9. sz. 5.